

PRIJEDLOG ZA TINTORETTA U SPLITU

Cvito Fisković

Slika koju ovdje objavljujem kao djelo veoma blisko Jakovu Tintoretu (95 x 79 cm) pokazuje manirističke odlike velikog mletačkog majstora. Snažni mlaz svjetla zarinut poput klina oživio je čitavu kompoziciju u kojoj je prikazan uskrslu Krist sa zastavom, dva anđela koja podržavaju debelu kamenu ploču tek otvorenog sarkofaga jedva vidljivog u uglu slike, tri bježeća vojnika koji su čuvali Kristov grob i četiri anđela čiji polulikovski skrušenih, sklopljenih ruku zadržavaju uzlet krupnih oblaka koji im služe kao postolje.

Kompozicija, zamišljena u obliku slova X je odmjerena, ali svaki od njenih likova živi svojim pokretom izazvanim olujnom, naglom pojavom Krista. Taj je središnji lik podredio likove postavljene na četiri strane slike, oživio čitav prizor, a sam zadržao dostojanstvo pobjednika koji svoju odmjerenu pojačava okomitim kopljem zastave zavijorene pri kraju slike kao potrebiti okvir glave a ujedno i kao protuteža pojasu kojim mu je omotano tijelo. Tri bježeća vojnika, kojima je naglo svjetlo ocrtalo punoću oblika, savili su se u živom pokretu, odjeće im i plaštovi lepršaju i vijore a noge im se raskoračiše u paničnom trku. S njima je produbljen prostor slike te je čitava kompozicija prožeta tipično tintoretovskom pripovjedačkom dramatikom.

Njena živost je postignuta u svim pojedinostima jakim suprotnostima svjetla i tame, žarkim bojama istančanih preljeva i konačno slobodnim crtežom pokretnih, plastično prikazanih likova koji, osobito u donjem dijelu prizora, unose živost. Svjetložuta svjetlost koja okružuje meko oblikovano Kristovo tijelo rumenih preljeva na zelenkastosivoj pozadini raspršila se po rumenoljubičastosvjetloj boji ljudske puti ostalih likova, po odjeći i krilima anđela, odjeći i obući vojnika koje se žare i sjaju u crvenoj, žutoj, bijeloj i tamnomodroj boji, ražičujući se i prelijevajući u bezbroj majstorski izvedenih preljeva. Taj živi, blještavi kolorit suprotstavlja se tamnoj i zagasitoj sivomodrookerastoj boji glomaznih i nabijenih oblaka i zemlje, tek označenog krajolika, koji se međusobno stapaju u prigušena sazvučja skupa sa svijetlim odbljesci-

ma na obzorju, označenom mekim obrisima brda. Krajolik, dakle, nije došao do svog izraza i tek mu se uz stijenu nazire lišće neke biljke, podređen je velikom prizoru. U svemu tome, u pokrenutim likovima živih kretnja i smiono postavljenim u prostor koji nam se rastvara usprkos zamračenja u žarkom koloritu s bezbroj istančanih preljeva u izrazitim suprotnostima svijetla i tame i posvemašnjem učinku tog blijeska, u znalčkoj obradi slikarske građe i u neminovnom, rastvorenom i slobodnom crtežu, pa u tipološkim srodnostima lica, tjelesa, krila, odjeće, zastave, nadgrobne ploče pa i neopisivog krajolika, prepoznajemo odmah djelo srodno Tintoretovu izrazu. Snažni poriv i stvaralačka volja, izazvana i odgovarajućim sadržajem, razigranost koja se ne raspada, ne popušta u crtežu niti je razularena u boji, snalažljivost u neusiljenim skraćenjima likova, jedrina njihovih oblina, njihov zamah i čvrsti stav, te konačno rasplamsani sklad dosljedno provedene cjeline, vodi nas k pretpostavci da je ova slika vrlo bliza izrazu velikog mletačkog stvaraoca. Njegova umjetnička volja koja zna i može ostvariti sveobuhvatnim svjetlom, bojom i crtežom blještavi, razigrani a i uvjerljivi prizor, očituje se ovdje u mnogim pojedinostima.

Na mnogim njegovim slikama vidimo sličnu jaku suprotnost svjetla i tame,¹⁾ sličnu podređenost likova nagloj i prodornoj svjetlosti s kojom umjetnik vješto oživljava i oblikuje pune obline svojih uočljivih likova, slična skraćjenja. Na njegovim djelima vidimo, doduše, mnogo jačeg i krupnijeg ali sličnog Krista pobjednika mraka i smrti, jakih ruku, lica kratke brade i jakog nosa, okružena zrakastim, neomeđenim svetokrugom²⁾ sa slično obojenim zalepršanom zastavom širokog utkanog križa³⁾ i slično povijenim i pokrenutim pojasom⁴⁾ likove jedrih anđela i žena slična lica šiljasta nosa čulnih mesnatih usnica,⁵⁾ debelih, kratkih ruku,⁶⁾ kovrčaste, plave i smeđe kose⁷⁾ slične onoj i Veronesovih anđela, a

¹⁾ *La mostra del Tintoretto*, catalogo delle opere, Venezia, 1937, str. 48, 49, 91—93, 110, 131, 134, 203; *C. Bernari — P. de Vecchi*, Opera completa del Tintoretto, Milano, 1970, tav. XXIII — XXIX, XXXV, XXXVII; *L. Coletti*, Il Tintoretto, Bergamo, 1940, t. 137.

²⁾ *B. Berenson*, Pitture italiane del Rinascimento, La scuola veneta II, London — Firenze, 1958, sl. 1269; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XXXII, XXXIX, LX—LXI; *La mostra*, str. 145, 178, 180, 204.

³⁾ Usporedi zastave sa Obraćenja Sv. Pavla, *B. Berenson*, o. c., sl. 1316; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XXXVII, sl. 178 A, 192, 223. Z.

⁴⁾ *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., sl. 224 (lik sv. Antuna), 178 A.

⁵⁾ *B. Berenson*, o. c., sl. 1302; *La mostra ...* str. 24, 27, 50, (apostol Ivan) 57, 79, 99, 132, 133.

⁶⁾ *R. Pallucchini*, La Giovinezza del Tintoretto, Milano 1950, sl. 81, 85; *La mostra ...* str. 57, 147, 171, 173, 192, 201, 208; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XXVIII—XXIX, XXXV, XXXVI, LIX, LXII.

⁷⁾ *B. Berenson*, o. c., sl. 1284, 1286; *La mostra ...* str. 66 (Narcis), 175, 176, 192; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XVI—XVII, XVIII—XXIX, XXXV, XXXVII; *A. Venturi*, La storia dell'arte italiana, IX/IV, Milano, 1929, sl. 338.

naglašena čela.⁸⁾ Na Tintoretovim slikama se sreća i ovako zgrčene, sagnute i međusobno zakovitlane likove koji trče i bježe u stranu⁹⁾ i čija pojava nije u cjelini prikazana već presječena okvirom.¹⁰⁾ Ističu se na njegovim kompozicijama i likovi koji se poput ovog prednjeg anđela okreću sagnutim leđima k gledaocu,¹¹⁾ a neki imaju i skraćene noge širokih mesnatih listova.¹²⁾ Odjeća im je oko rukava nabrana u kontrastnim pregibima i naborima ili im je suknja lagano, meko oblikovana, protkana zlaćanim odsjevima¹³⁾ a rubovi joj se šire zvonoliko.¹⁴⁾ Donji anđeli imaju tvrda harpijska krila kao i mnogi Tintoretovi.¹⁵⁾ Podržavanjem nadgrobne ploče oni, osobito onaj prednji, sličie svojim stavom i snažnim i suzdržljivim pokretom na jače anđele sa Tintoretova »Kristova uskrsnuća« u velikoj dvorani škole sv. Roka u Mlecima¹⁶⁾ koju je taj neiscrpljeni stvaralac slikao u stvaralačkom zanosu između 1579. i 1581. godine. Da je lik Krista na splitskoj slici krupniji i da mu je tijelo razvijenije, mišićavije, mogli bismo i splitsko »Uskrsnuće« datirati u to doba, ali taj se motiv mogao javiti i ranije u jednostavnijoj i sažetijoj kompoziciji, naime, s dva mjesto s četiri anđela. Pored tih anđela koji drže ploču i drugih već spomenutih likova naslikanih na izrazito tintoretovski način na ovoj maloj dosad nepoznatoj slici, njeni se zgusnuti i zaobljeni, zagasiti oblaci, svijeni u vijence¹⁷⁾ ovako naglašen krajolik s bljeskom

⁸⁾ *La mostra* ... str. 200, 202.

⁹⁾ *R. Pallucchini*, o. c., (6), sl. 113—115; *B. Berenson*, o. c., sl. 1316, 1331; *La mostra* ... str. 109, 113, 191, 198, 200; *P. Eikemeier*, *Der Gonzaga-Zyklus des Tintoretto in der Alten Pinakothek*, Münchner Jahrbuch der Bildenden Kunst, Dritte Folge, B. XX, München, 1969, sl. 16; *H. Tietze*, *Bozzetti di Jacopo Tintoretto*, *Arte veneta* V, Venezia, 1951, sl. 53.

¹⁰⁾ *La mostra* ... str. 19, 30, 109, 208; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XX—XXI, XXII, XXXV, XXXVIII; *B. Berenson*, o. c., sl. 1316;

¹¹⁾ *B. Berenson*, o. c., sl. 1296, 1325, 1327, 1332; *La mostra* ... str. 30, 31, 167, 174, 203; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XXVII, sl. 223; *L. Coletti*, o. c., tav. 29; *A. Venturi*, o. c., (7), sl. 420, *R. Pallucchini*, o. c., (6), sl. 195.

¹²⁾ *La mostra* ... str. 31, 23, 80, 166, 203; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. III, IV, XXVI, XXXVII, LXI, sl. 223.

¹³⁾ *R. Pallucchini*, o. c., (6) sl. 64, 180, 207, (rukavi!); *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XVI b, XX—XXI, XXIII; *L. Coletti*, o. c., tav. 144; *L. Venturi*, *De Léonard ou Greco*, Skira, Geneve-Paris-New York, 1956, str. 211.

¹⁴⁾ *La mostra* ... str. 72, 136, 203; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XV, LXI; *R. Pallucchini*, o. c. (6), sl. 130; *B. Berenson*, o. c., sl. 1292.

¹⁵⁾ *La mostra* ... str. 26; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., str. XXXVII, XXXVIII, sl. 126; *A. Venturi*, *Studi dal vero*, Milano, 1927, sl. 199.

¹⁶⁾ *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. XXXVII, sl. 223, Z; *L. Coletti*, o. c., t. 97; *A. Venturi*, o. c., (7), sl. 415.

¹⁷⁾ *G. Gamulin*, *Stari majstori u Jugoslaviji II*, Zagreb 1964, sl. 32; *R. Pallucchini*, *Giunte alla Giovinetta del Tintoretto*, *Ante veneta*, V, Venezia 1951, sl. 122; *La mostra* ... str. 26, 48, 49, 137, 178, 194; *C. Bernari — P. de Vecchi*, o. c., tav. II, XXXII, XXXVIII, XLIV, sl. 106 b, 117, 156 B, 162 C, 223 B, 223 Y, 223 EE, 231 A, 267 H.

neba na obzorju i debelo lišće neke biljke,¹⁸⁾ sretaju i na još nekim maštovitim kompozicijama velikog mletačkog majstora.

Lagani hitro naslikani potezi pri slikanju puti ili pak gusti, debeli namazi na odjeći da bi svojim naborima bila plastičnija, uočljivija i zaobljenija¹⁹⁾ ili na oblačju da bi se jače suprotstavili svjetlu²⁰⁾ također podsjećaju na Robustija. Te brze i svježije poteze kistom, lagane, zlačane preljeve i koloristički žar teško su postizavala njegova djeca Domenico, Marko i Marietta te ostali njegovi suradnici i sljedbenici. Njihov bi napor i sustalost, kojih na ovoj slici prožetaj jedinstvenim zaletom nema, bili odmah uočljivi. Zbog te jedinstvene spontanosti ova mala cjelovita slika djeluje kao skica, pa se oko Kristova tijela još primjećuje crtež kojim su obrubljeni Tintorettovi likovi.²¹⁾ U brzini slikanja ispružena Kristova desnica je zanemarena kao i mnoge ruke na nekim majstorovim slikama.²²⁾

Slika je u toku vremena sasma potamnijela. Nije joj se u maloj skoro nepoznatoj zbirci pridavala osobita pažnja i nitko pred njom, prema tvrdnji vlasnika, ne spominjaše tintoretovski način slikanja, pa prema tome pokojni sabirač umjetnina, koji je dobio za svoju zbirku starinskih predmeta i slika u Opuzenu krajem prošlog stoljeća, nije ni slutio da nabavlja vrijedno djelo. Stoga je ono kod njegovih nasljednika u Splitu, ostalo nepoznato sve dok nisam nedavno na nj upozorio.²³⁾ Tek kada ga doniješe u Restauratorsku radionicu Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture uočio sam njegovu vrsnoću. Čišćenje pocrnjele slike izvršio je oprezno dugogodišnji restaurator te radionice Filip Dorošević. Tek nakon toga kolorit je zasjao, a pojedinosti su se otkrile. Premaza nije bilo osim manjih zakrpa na rubu koje su i ostavljene, ali je platno bilo popustilo u nategu, pa ga je trebalo postaviti na novo. Srazmjerno veća oštećenja su bila na ispruženoj nozi prednjeg anđela koji podupire nadgrobnu ploču i na kosidnog prednjeg anđela naslonjenog na oblačje. Ta oštećenja su retuširana prugastim dodirima kista i slika je lakirana damarom. Sitna oštećenja i ostaci čadi i dima nisu popravljani, s obzirom na ime s kojim povezujem sliku.

¹⁸⁾ R. Pallucchini, o. c., (6), sl. 151; H. Tietze, o. c., sl. 56; R. Pallucchini, Un capolavoro del Tintoretto: La Madonna del doge Alvise Mocenigo, Arte veneta, VIII, Venezia 1954, sl. 241.

¹⁹⁾ La mostra . . . str. 33, 48, 49, 63, 92; C. Bernari - P. de Vecchi, o. c., tav. V, XXI; N. Barbantini, Il Tintoretto a San Rocco, Saggi e memorie di storia dell'arte, 1, Venezia 1957, sl. 10, 13; L. Coletti, o. c., sl. 78, 144; A. Venturi, o. c., (7), sl. 323.

²⁰⁾ Vidi bilješku 17; A. Venturi, o. c. (15), sl. 199.

²¹⁾ B. Berenson, o. c., sl. 1320.

²²⁾ R. Pallucchini, o. c., (6) sl. 74. (mišica uža od prednjeg dijela ruke!), 76, 227. Tijelo koje nije još jako ni mišičavo pa podsjeća na Krista u našem »Uskrsnuću«, Ibid. sl. 75, 86.

²³⁾ C. Fisković, Tintorettova slika u Splitu, Slobodna Dalmacija XXIX, br. 8156, Split, 29. V 1971. str. 1, 3; Isti, Kopija Paola Veronesa u Podgori, Ibid. br. 8162, od 3. VI 1971.

Ovo je pored Oplakivanja mrtvog Krista, koje je Grgo Gamulin konačno pripisao Jakovu Tintoretu,²⁴⁾ pored davno poznate oltarne pale u korčulanskoj stolnoj crkvi Krist sa sv. Markom i Bartulom²⁵⁾ i Navještenja u istoj crkvi koje Kruno Prijatelj smatra mladenačkim djelom velikog Mlečanina,²⁶⁾ četvrto dosad poznato djelo blisko njegovom izrazu u Dalmatinskoj Hrvatskoj, čije renesansno pokoljenje uzraslo u kulturnom podneblju Sredozemlja, nije moglo mimoići izrazitu Tintoretovu pojavu a niti krug slikara koji su se za njim povodili.²⁷⁾

²⁴⁾ G. Gamulin, Jacopo Tintoretto sul altare di Pietro Hektorović, Paragone N. S. 2, XVI, No 183, Milano 1965, str. 49; C. Bernari - P. de Vecchi, o. c., sl. 205.

²⁵⁾ C. Fisković, Korčulanska katedrala, Zagreb, 1939, str. 58, tabla 30; G. Gamulin, Nepoznata slika Jacopa Tintoretta, Stari majstori u Jugoslaviji, I, Zagreb, 1961, str. 104, sl. 64—66.

²⁶⁾ Z. Wyrubal, Iz naše restauratorske radione, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, X, br. 1—2, Zagreb 1962, str. 113, t. 10—11; K. Prijatelj, Korčulansko Navještenje mladoga Tintoretta, Republika, XI, br. 5, Zagreb, 1963, str. 230.

²⁷⁾ Tintorettovoj radionici se pripisuje slika glavnog oltara u dominikanskoj crkvi na Bolu na Braču. Članak K. Prijatelja u Bračkom zborniku 4, Zagreb, 1960, str. 186, t. V—VII.

Domeniku Tintoretu se pripisuje dvije oltarne slike u šibenskom samostanu sv. Lovre, K. Prijatelj, Dvije tintoretovske slike u Šibeniku, Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, X, br. 1—2, Zagreb, 1962, str. 86, t. 7—9. Slika »Zaruke sv. Katarine« u Strossmayerovoj galeriji koja se pripisivala J. Tintoretu (O. Benesch, Some unknown early works by Tintoretto, Arte veneta, X, MCMLVI, Venezia 1957, str. 103, sl. 111) je prema mišljenju R. Longhija i G. Gamulina djelo Maffea da Verona, V. Zlamalik, Strossmayerova galerija JAZU, Zagreb 1967, str. 158, 159. U katalogu je pogrešno označeno Matteo umjesto Maffeo. Tom slikaru sam pripisao oltarne slike u franjevačkom samostanu u Orebićima, C. Fisković, Franjevačka crkva i samostan u Orebićima, Spomenica Gospe anđela u Orebićima 1470—1970, Omiš, 1970, str. 59. K. Prijatelj pribraja Tintorettovoj školi dvije slike u Dubrovniku »Sv. obitelj« u Kneževu dvoru i »Pietà« u zbirci župskog ureda na Mihajlu u Lapadu. Nekoliko slika iz talijanskog manirizma u Dubrovniku, Dubrovnik, III, br. 1—2, Dubrovnik, 1957, str. 62. Vanda Pavelić je primijetila da je motiv Uskrsnuća na izvezenom »Kristovom grobu« djelu J. W. Stoll-a u riznici zagrebačke stolne crkve izrađen 1663. g. prema Tintorettovoj slici tog motiva u Bratovštini sv. Roka u Mletcima.

CONTRIBUTION A LA CONNAISSANCE DU TINTORET A SPLIT

Cvito Fisković

Sur la base d'une analyse de style, l'auteur suppose que la »Résurrection du Christ« (95x79 cm) — peinture inconnue jusqu'à présent — qui se trouve dans une collection privée de la ville de Split, appartient à l'atelier du Tintoret. A ce grand peintre font penser, dans cette toile, le chaud coloris, les types et mouvements des personnages, la vivacité de la composition et, en particulier, les deux anges qui tiennent la pierre du tombeau du Christ: ils sont semblables à ceux de la »Résurrection du Christ« du Tintoret à la »Scuola di San Rocco« de Venise.